

SOU
Sociologický ústav AV ČR

Tuto práci recenzovali:
Mgr. et Mgr. Klára Vlachová-Plecitá, Ph.D.
PhDr. Jan Outlý

Tento text vznikl v rámci projektu „Participace, demokracie a občanství v České republice a mezinárodní komparace“ Grantové agentury ČR, č. 403/04/1007.

© Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2004.

ISBN 80-7330-065-6

**Volby do Evropského
parlamentu 2004 –
analýza volební
účasti a stranické
podpory v České
republice**

Lukáš Linek

Obsah

Abstrakt	7
Abstract	8
Abstraktum	9
1. Uvedení	11
2. Volební účast	12
2. 1 Trvalý pokles volební účasti – nejen problém voleb do Evropského parlamentu	12
2. 2 Jak bývá volební neúčast vysvětlována?	14
2. 3 Důvody neúčasti ve volbách do Evropského parlamentu – evropská úroveň analýzy	16
2. 4 Geografický a agregovaný pohled na volební účast	17
2. 5 Volební účast a sociodemografické proměnné v analýze agregovaných dat	26
2. 6 Volební účast a sociodemografické proměnné v analýze individuálních dat	30
2. 7 Volební účast a politické postoje	34
2. 8 Kdo byli nevoliči při volbách do Evropského parlamentu?	36
3. Volební podpora politických stran	39
3. 1 Územní volební podpora jednotlivých stran	39
3. 2 Voličská mobilita – korelace územní volební podpory	55
3. 3 Voličská mobilita – ekologické usuzování	58
3. 4 Voličská mobilita – validizace závěrů pomocí dotazníkového šetření	61
3. 5 Volební rozhodování a třídní struktura	63
4. Závěr	67
Literatura	68
Příloha 1	69
Příloha 2	70
Shrnutí	71
Summary	72
Zusammenfassung	73

Volby do Evropského parlamentu 2004 – analýza volební účasti a stranické podpory v České republice

Lukáš Linek

Abstrakt

Volby do Evropského parlamentu v roce 2004 byly charakteristické mimo jiné pokračováním v trendu postupného poklesu volební účasti a zároveň přinesly ve většině členských států EU výrazné porážky vládních stran a úspěch stran, které vyjadřují skepsi a nedůvěru voličů k EU. Proto text analyzuje důvody nízké volební účasti, voličskou mobilitu a její důvody a důsledky pro volební zisky stran. Text ukazuje, že klesající volební účast není pouze problémem voleb do Evropského parlamentu, ale i ostatních voleb v evropských státech, a dává je do souvislosti s klesající důvěrou v politiku a politiky obecně. Na datech z České republiky poukazuje na některé sociodemografické a politicko-postojové souvislosti volební účasti a na důvody, které voliče vedly k nižší účasti na volbách. V druhé části se zaměřuje na voličskou mobilitu – tedy přesuny voličů mezi jednotlivými stranami – a vysvětluje tyto přesuny na základě analýzy geografických, sociodemografických a třídních charakteristik. Při analýze autor využívá tři typy dat. Prvním jsou výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 a výsledky hlasování v referendu o vstupu ČR do EU; tato data zpracovává a publikuje Český statistický úřad. Druhým typem dat jsou charakteristiky českých okresů, které se týkají náboženské, vzdělanostní a třídní struktury, výše průměrných mezd a nezaměstnanosti a podílu obyvatelstva žijícího ve městech. Třetí datový soubor pochází z dotazníkového šetření European Election Study 2004, který v krátké době po volbách provedlo CVVM při Sociologickém ústavu AV ČR.

Klíčová slova

volby do Evropského parlamentu, volební účast, voličské přesuny

Elections to the European Parliament in 2004 – An Analysis of Electoral Participation and Party Support in the Czech Republic

Lukáš Linek

Abstract

The elections to the European Parliament in 2004 revealed what is becoming a typical feature of European elections – the continuing trend towards decreasing electoral participation. At the same time, in the majority of EU member states, the elections resulted in the defeat of government parties and the success of parties that express voters' scepticism and distrust of the EU. This study analyses the reasons behind the low electoral participation and behind voter mobility, and looks at the consequences these changes hold for the electoral gains of individual parties. The study indicates that declining electoral participation is not just a problem of the European Parliament but also affects other elections in European states, and it relates this to the decreasing public confidence in politics and politicians in general. Using data for the Czech Republic the author indicates some socio-demographic factors and some political attitudes that can be linked to electoral participation and highlights some of the factors that cause voters to participate less in elections. The second part of the study focuses on voter mobility, i.e. voters switching between parties, and explains these shifts on the basis of an analysis of geographical, socio-demographic, and class characteristics. For the analysis the author uses three types of data. The first data are the results from the elections to the Chamber of Deputies in 2002 and to the European Parliament in 2004, and the results of the national referendum on the Czech Republic's accession to the EU; these data were processed and published by the Czech Statistical Office. The second type of data are the features of the individual districts in the Czech Republic, including religious, educational, and class structures, average wages and unemployment levels, and the proportion of rural-urban populations. The third type of data are drawn from the European Election Study 2004, a survey conducted by the Public Opinion Research Centre at the Institute of Sociology AS CR shortly after the elections.

Keywords

Elections to the European Parliament, electoral participation, party switches

Die Wahlen zum Europäischen Parlament 2004 – Eine Analyse der Wahlbeteiligung und der Parteipräferenzen in der Tschechischen Republik

Lukáš Linek

Abstraktum

Für die Wahlen zum Europäischen Parlament 2004 war unter anderem der allmähliche Rückgang der Wahlbeteiligung typisch, der schon längere Zeit zu beobachten ist und der sich auch hier zeigte. Sie brachten gleichzeitig in den meisten Mitgliedsstaaten der EU erhebliche Niederlagen für die Regierungsparteien und Wahlerfolge für diejenigen Parteien mit sich, die das Misstrauen und die Skepsis der Wähler gegenüber der EU artikulierten. Deshalb analysiert der Text die Gründe für die geringe Wahlbeteiligung, die Wählerwanderungen und ihre Gründe sowie die Folgen für die Wahlergebnisse der Parteien. Der Text zeigt, dass die sinkende Wahlbeteiligung nicht nur ein Problem der Europawahlen ist, sondern auch andere Wahlen in den europäischen Staaten betrifft, und er bringt sie in Verbindung mit dem schwindenden Vertrauen in die Politik und in die Politiker allgemein. Anhand der Daten aus der Tschechischen Republik verweist er hinsichtlich der Wahlbeteiligung auf Zusammenhänge im Bereich der Soziodemographie und der politischen Einstellungen sowie auf die Gründe für die geringe Wahlbeteiligung. Im zweiten Teil des Textes stehen die Wählerwanderungen im Mittelpunkt - also die Wanderungsbewegungen der Wähler zwischen den einzelnen Parteien, die anhand einer Analyse der geographischen, soziodemographischen und sozialen Charakteristiken erklärt werden. Bei der Analyse nutzt der Autor drei Typen von Daten. Der erste umfasst die Wahlergebnisse der Parlamentswahlen 2002 und der Europawahlen 2004 sowie die Abstimmungsergebnisse des Referendums über den EU-Beitritt der Tschechischen Republik. Diese Daten wurden vom Tschechischen Amt für Statistik zusammengestellt und publiziert. Den zweiten Datentyp bilden die Charakteristiken der tschechischen Kreise im Bezug auf die religiösen, sozialen und Bildungsstrukturen, die Höhe der Durchschnittslöhne und die Arbeitslosenquote sowie im Hinblick auf den Bevölkerungsanteil, der in den Städten lebt. Der dritte Datenkomplex stammt aus der Meinungsumfrage European Election Study 2004, die das Zentrum für Meinungsumfragen (CVVM) am Soziologischen Institut der Akademie der Wissenschaften kurz nach den Wahlen durchführte.

Schlüsselwörter

Wahlen zum Europäischen Parlament, Wahlbeteiligung, Wählerwanderungen

1. Uvedení

Volby do Evropského parlamentu v roce 2004 byly charakteristické mimo jiné pokračováním v trendu postupného poklesu volební účasti. Klesající volební účast se stala tématem diskuzí o legitimitě takto zvoleného Evropského parlamentu, jeho reprezentativitě, ale i o jeho pravomocích, jejichž postupný narůst nedokáže – navzdory očekávání – zabránit poklesu volební účasti. Současně je nízká volební účast do Evropského parlamentu využívána v diskuzích o samotné evropské integraci a jejím pokračování. Podle některých politiků totiž voliči svou nízkou účastí dávají najevo, že si další integraci nepřejí a že nesouhlasí s Evropskou unií jako takovou. Tyto volby zároveň ve většině členských států EU přinesly výrazné porážky vládních stran a úspěch stran, které vyjadřují skepsi a nedůvěru voličů k EU. Volby do Evropského parlamentu proto bývají často interpretovány jako hlasování o úspěšnosti vládních stran a přirovnávány ke kongresovým volbám v USA, které se konají mezi prezidentskými volbami (prezidentská strana v nich totiž pravidelně ztrácí hlasy a mandáty).

Celkové výsledky voleb do Evropského parlamentu a jejich vyznění při srovnávání s národními parlamentními volbami bývají výrazně ovlivněny jak výší volební účasti, tak voličskou mobilitou. Proto se zaměřím na tyto dva aspekty voleb. Přestože řádné a teoreticky podložené vysvětlení obou těchto aspektů voleb by mělo vycházet z celoevropské komparace, omezím se na evropské srovnání pouze při analýze volební účasti a většinu textu bude tvořit detailní rozbor voleb v České republice. Důvodem je možnost vysvětlit alespoň částečně volební účast v evropských zemích na základě dat agregovaných na národní úrovni. Naopak pro analýzu voličských přesunů a jejich důvodů je nutné mít přístup buď k volebním výsledkům za jednotlivé menší volební obvody v jednotlivých zemích, nebo mít přístup k reprezentativním dotazníkovým šetřením po volbách; zároveň to vyžaduje dobrou znalost kontextu voleb v každé zemi. Nejprve se budu věnovat volební účasti a ukáži, že klesající volební účast není pouze problémem voleb do Evropského parlamentu, ale i ostatních voleb v evropských státech, a zároveň poukážu na některé souvislosti volební neúčasti na evropské úrovni. Na datech z České republiky poukážu na některé sociodemografické a politicko-postojové souvislosti volební účasti a na důvody, které voliče vedly k nižší účasti na volbách. V druhé části se zaměřím na voličskou mobilitu – tedy přesuny voličů mezi jednotlivými stranami, z nichž nejsilnější bývá ve volbách do Evropského parlamentu „strana nevoličů“. V této části se soustředím na geografické, sociodemografické, třídní a politicko-postojové souvislosti voličských přesunů.

Při analýze volebního chování využiji tři typy dat. Prvním jsou výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a do Evropského parlamentu v roce 2004 a výsledky hlasování v referendu o vstupu ČR do EU; tato data zpracovává a publikuje Český statistický úřad. Druhým typem dat jsou charakteristiky českých okresů, které se týkají náboženské, vzdělanostní a třídní struktury, výše průměrných mezd a nezaměstnanosti a podílu obyvatelstva žijícího ve městech. Třetí datový soubor pochází z dotazníkového šetření European Election Study 2004, který v krátké době po volbách provedlo CVVM při Sociologickém ústavu AV ČR (více o datových souborech viz Přílohu 1).

2. Volební účast

2. 1 Trvalý pokles volební účasti – nejen problém voleb do Evropského parlamentu

Celková účast při volbách do Evropského parlamentu se snížila z 49,7 % na 45,5 %, což je další postupný pokles účasti při těchto volbách z původních šedesáti procent. Pokles v účasti při volbách do Evropského parlamentu není uniformním procesem, kdy účast klesá ve všech zemích stejným způsobem. V jednotlivých členských zemích lze zaznamenat spíše odlišné procesy. Ve starých členských zemích klesla volební účast pouze o zanedbatelných šest desetín na 49,1 %, když v devíti zemích došlo k poklesu a v šesti k nárůstu volební účasti oproti předchozím volbám. Naopak v nových členských zemích byla volební účast pouze 26,9 % (viz tabulku 2. 1). Vysoká účast v nových členských zemích byla pouze na Maltě a v Kypru, v němž je volební účast povinná, a naopak méně než třetina obyvatel byla volit v Česku, Estonsku, Polsku, Slovinsku a Slovensku.

Tabulka 2. 1 Volební účast ve volbách do Evropského parlamentu v letech 1979–2004 (procenta účastníků se voličů ve vztahu k registrovaným)

	1979	1984	1989	1994	1999	2004
Belgie	91,36	92,09	90,75	90,66	91,05	90,81
Dánsko	47,71	52,23	46,17	52,92	50,46	47,89
Finsko	–	–	–	57,60	30,14	39,43
Francie	60,71	56,72	49,35	53,75	46,76	42,76
Irsko	63,61	47,56	68,28	43,98	50,21	58,80
Itálie	85,65	83,55	81,07	73,60	69,76	71,40
Lucembursko	88,91	88,79	87,39	88,55	87,27	97,84
Německo	65,73	56,76	62,28	60,02	45,19	43,00
Nizozemí	58,12	50,88	47,48	35,69	30,02	39,26
Portugalsko	–	70,27	49,54	35,62	40,29	38,60
Rakousko	–	–	–	67,73	49,40	42,43
Řecko	81,48	80,59	79,88	71,24	71,50	63,41
Španělsko	–	67,06	53,47	59,14	64,38	45,14
Švédsko	–	–	–	41,63	38,84	37,85
Velká Británie	32,79	33,03	36,81	36,43	24,23	38,83
Česká republika	–	–	–	–	–	28,32
Estonsko	–	–	–	–	–	26,83
Kypr	–	–	–	–	–	72,50
Litva	–	–	–	–	–	48,38
Lotyšsko	–	–	–	–	–	41,34
Maďarsko	–	–	–	–	–	38,50
Malta	–	–	–	–	–	82,39
Polsko	–	–	–	–	–	20,87
Slovensko	–	–	–	–	–	16,97
Slovinsko	–	–	–	–	–	28,35
nevážený průměr	66,06	64,96	62,71	57,90	52,63	48,08
EU 9 – vážený průměr	62,15	58,48	58,64	56,64	47,69	50,21

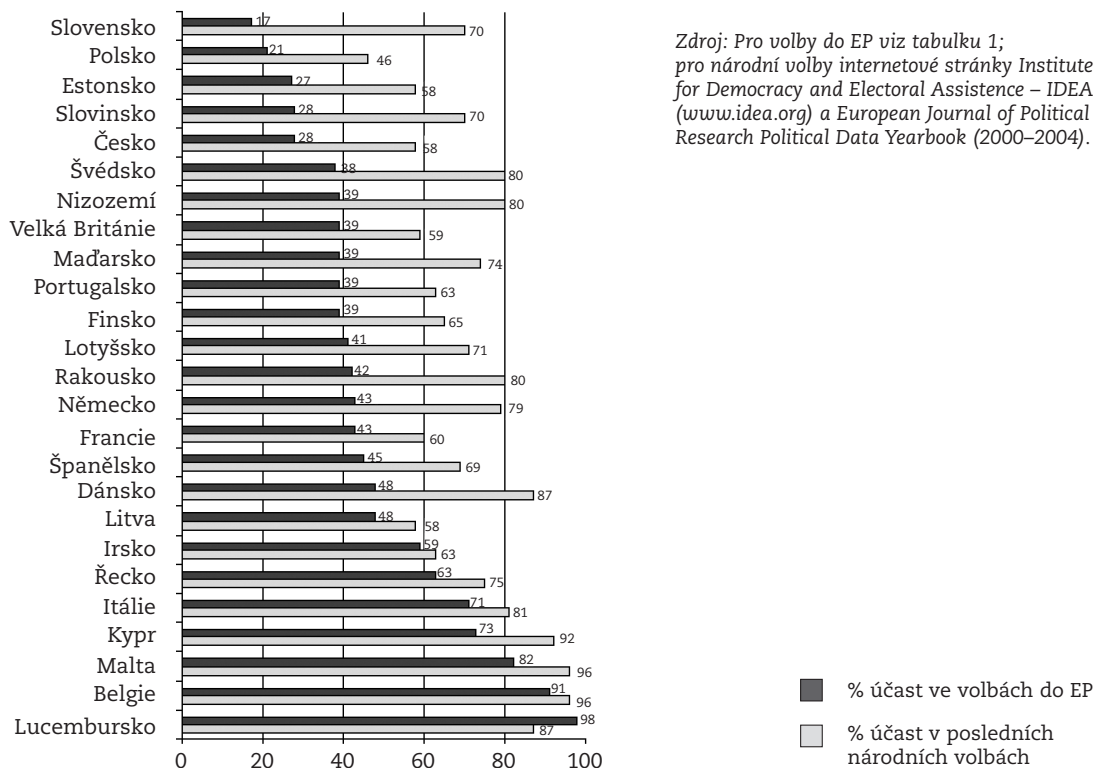
	1979	1984	1989	1994	1999	2004
EU 10 – vážený průměr	–	59,31	59,50	57,26	48,66	50,77
EU 12 – vážený průměr	–	60,61	58,44	56,79	50,30	49,63
EU 15 – vážený průměr	–	–	–	56,68	49,73	49,11
EU 25 – vážený průměr	–	–	–	–	–	45,47
EU nových 10 – vážený průměr	–	–	–	–	–	26,92

Zdroj: Pro roky 1979–1999 (Perrineau, Grunberg, Ysmal 2000); pro rok 2004 internetová stránka Evropského parlamentu; vlastní výpočty; váženo podle počtu registrovaných voličů.

Poznámka: Řecké volby se místo v roce 1979 konaly v roce 1981, španělské a portugalské volby místo v roce 1984 v roce 1987, švédské volby místo v roce 1994 v roce 1995 a rakouské a finské místo v roce 1994 v roce 1996.

Při srovnání agregovaných dat o účasti ve volbách do Evropského parlamentu s účastí na předchozích parlamentních volbách v jednotlivých členských zemích lze zjistit, že mezi jednotlivými typy voleb existuje tzv. evropská mezera (Euro-gap), neboť účast ve volbách do Evropského parlamentu byla systematicky a podstatně nižší než v národních parlamentních volbách, a to v průměru o celých 25 % (viz graf 2. 1). Ve starých členských zemích byl tento rozdíl 22 % a v nových zemích dokonce 29 %. Znamená to, že evropští voliči se běžných voleb – na rozdíl od voleb do Evropského parlamentu – účastní.

Graf 2. 1 Rozdíly mezi volební účastí v posledních národních parlamentních volbách a ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 (procenta oprávněných voličů)



Pro evropské voliče ale není účast v národních parlamentních volbách tak samozřejmá, jako byla v dřívější desetiletích. V Evropě probíhají ohledně volební účasti dva odlišné procesy, jeden v západoevropských zemích a druhý v postkomunistických státech. V západoevropských státech je trend poklesu volební účasti zaznamenáván od 70. let jako součást širšího sociálně-politického procesu, který soudobá literatura o politických stranách označuje buď jako pokles stabilního voličského chování (*dealignment*) či jako krizi/úpadek stran (*crisis/decline of parties*) a který odkazuje ke ztrátě společenských vazeb politických stran (například Lawson, Merkel 1988; Reiter 1989; Schmitt, Holmberg 1995). Pokles volební účasti v západoevropských státech lze ilustrovat snížením průměrné volební účasti v posledních třech parlamentních volbách v západoevropských státech ze 78,5 % na 75,3 %. Přibližně od začátku 90. let tak průměrná účast v národních parlamentních volbách klesla o 3 % a takto postupný trend probíhá již od 70. let (podrobněji i se zahrnutím demografické změny, viz Wattenberg 2002; Topf 1995). V národních parlamentních volbách v západoevropských zemích tedy dochází k postupnému poklesu volební účasti, který je ale mnohem menší, než je pokles volební účasti ve volbách do Evropského parlamentu (v posledních třech volbách klesla volební účast v evropské patnáctce z 56,7 % na 49,1 %).

V postkomunistických zemích obdobný typ procesu probíhat logicky nemůže, neboť demokratická politika se v nich rozvíjí od počátku 90. let. I v těchto zemích ale dochází k poklesu volební účasti, jež je mnohem silnější než v západoevropských státech, a to i tehdy, jsou-li z analýzy vyloučeny první volby v těchto zemích, které byly specifické vysokou volební účastí. V období mezi posledními třemi národními parlamentními volbami, které se konaly v postkomunistických zemích, jež se nově staly členy EU, došlo k poklesu volební účasti o osm procent, a to jak v případě váženého, tak i neváženého průměru, neboť Polsko vzhledem k počtu obyvatel, resp. voličů má potenciál souhrnné údaje zkreslovat. Pokles volební účasti v těchto zemích není konzistentní a jenom v Slovinsku, Lotyšsku, Polsku a Česku dochází k pravidelnému poklesu při každých následujících volbách (tabulka 2. 2). K obdobnému závěru o setrvalém poklesu volební účasti dospěla i Tatiana Kostadinova, která analyzovala důvody poklesu volební účasti v postkomunistických zemích (Kostadinova 2003). Do regresního modelu zahrнула volební systém (poměrný vs. většinový), počet relevantních politických stran, těsnost volebního výsledku mezi prvními dvěma stranami, HDP na obyvatele, podíl městské populace a jako tři dichotomické proměnné použila označení pořadí daných voleb v dané zemi po přeměně politického režimu (z modelu vyloučila první demokratické volby a zařadila do něj pouze druhé, třetí a čtvrté volby v pořadí). Statisticky nejvýznamnější se ukázaly proměnné označující pořadí voleb a jejich regresní koeficienty postupně dosahovaly vyšších hodnot, což dokládá, že s každými následujícími demokratickými volbami v postkomunistických zemích klesá volební účast.

2. 2 Jak bývá volební neúčast vysvětlována?

Vezmeme-li v úvahu obecné trendy ve volební účasti v evropských demokraciích, je částečně možné vysvětlit pokles v účasti při volbách do EP celkovým poklesem volební účasti v Evropě. Otevřená zůstává otázka, proč vůbec k poklesu volební účasti dochází a jakými faktory či proměnnými je vůbec volební účast vysvětlována? Ve volebních studiích a výzkumech volební participace jsou prezentovány a testovány tři základní přístupy k vysvětlení hladiny volební účasti (přehledově například van der Eijk 1999). První přístup hledá vysvětlení ve voličích a jejich odlišných charakteristikách od nevoličů (*teorie zdrojů*). Autoři vycházející z této tradice vytvořili modely, v nichž

Tabulka 2. 2 Volební účast v národních parlamentních volbách ve vybraných postkomunistických zemích a v nových členských zemích EU, které se konaly jako troje poslední volby do června 2004 (procenta účastníků se voličů ve vztahu k registrovaným)

	1. poslední volby	2. poslední volby	3. poslední volby
Česká republika	58,00	74,03	76,41
Estonsko	58,24	57,43	68,91
Litva	58,18	52,92	75,22
Lotyšsko	71,17	71,89	71,90
Maďarsko	73,51	56,69	68,92
Polsko	46,18	47,93	52,08
Slovensko	70,07	84,25	75,41
Slovinsko	70,36	73,67	85,90
nevážený průměr (postkomunistické země)	63,21	64,85	71,84
vážený průměr (postkomunistické země)	54,96	57,42	62,67
Kypr	91,75	90,13	94,31
Malta	95,70	95,40	97,16
nevážený průměr (nové země EU)	69,32	70,43	76,62
vážený průměr (nové země EU)	55,49	57,85	63,06

Zdroj: http://www.idea.int/elections/voter_turnout_europe/voter_turnout.htm; vlastní výpočty.

socio-ekonomické charakteristiky ovlivňují volební účast přímo (skrže zdroje a společenské zapojení) a nepřímo (skrže postoje). Zkoumají se proto fyzické schopnosti (zdraví, schopnosti číst a pohybovat se), ekonomické a sociální zdroje (čas a peníze), zapojení se do společnosti (členství či aktivita v nepolitickém kontextu a organizacích jako církev, mládežnické organizace, sport apod.), poznávací schopnosti a schopnosti zacházení s informacemi (hlavně vzdělání), občanské postoje (pocit politické kompetence a účinnosti, vnímání významu politiky a otevřenosti politického systému). Nevýhodou tohoto přístupu je, že tyto charakteristiky se proměňují pomalu a nejsou proto schopné vysvětlit proměnlivou míru volební účasti v jedné zemi nebo výrazné odlišnosti v účasti mezi jednotlivými zeměmi na obdobné úrovni vývoje hospodářství a společnosti.

Druhý přístup vysvětluje odlišné hladiny volební účasti aktivitami dalších aktérů, jako jsou politické strany, kandidáti a politici, kteří mobilizují voliče (*teorie mobilizace*). Podle této výzkumné tradice je mobilizační síla stran, politiků, zájmových skupin a médií chápána jako hlavní vysvětlující proměnná volební účasti. Mobilizace může vycházet i ze sociálního tlaku kohezních sociálních skupin. Logika této argumentace se ukazuje při pohledu na odlišnosti v míře volební účasti při jednotlivých volbách v jedné zemi. Například političtí aktéři v Česku chápou volby do Poslanecké sněmovny jako mnohem důležitější než volby do Senátu, a proto i mobilizační kampaň před volbami je odlišná. Na druhou stranu tato teorie nedokáže vysvětlit, proč existují voliči, kteří byli pod silnou mobilizační kampaní, ale nešli vůbec volit, a naopak. Navíc vedle toho, že trpí stejnými obtížemi při vysvětlení různých hladin volební účasti mezi obdobnými volbami v různých zemích, vůbec nepočítá s negativní kampaní jednotlivých stran proti ostatním, čímž může docházet k odrazení voličů od účasti.

Třetí přístup hledá vysvětlení ve specifickém kontextu voleb podle toho, co je při daných volbách ve hře (*teorie specifického kontextu, teorie zisků či instrumentální motivace*). Jedná se o perspektivu, která zkoumá to, co je ve volbách ve hře, nikoli z hlediska politických stran, kandidátů a médií, ale

z hlediska voličů. Jádrem vysvětlení spočívá v kontextu voleb, jenž ovlivňuje motivace lidí. Proto například při volbách, jejichž výsledek ovlivní složení vlády, bývá větší volební účast než při těch volbách, které složení vlády neovlivní (volby do Senátu nebo do Evropského parlamentu). Povinnost zúčastnit se voleb také výrazně zvyšuje účast. Význam voleb pro voliče ovlivňují i další proměnné, jako těsnost předpokládaného volebního výsledku, zřetelná odlišnost politických stran a kandidátů či volební systém (vyšší účast bývá v systémech poměrných, neboť v nich nedochází ke ztrátě hlasů). Specifičnost a význam voleb pro voliče mohou vytvořit kandidáti, politické události před volbami, skandály, charisma aktérů, specifické socio-ekonomické okolnosti voleb či způsob informování ze strany médií.

Z této poslední tradice přístupů ke zkoumání volební účasti vychází i specifické přístupy, které vysvětlují volební neúčast při volbách do Evropského parlamentu. Dominantním paradigmatickým, které vysvětluje nízkou účast ve volbách do EP, je teorie voleb druhého řádu (*second-order elections*). Tuto tezi prezentovali poprvé Karlheinz Reif a Hermann Schmitt po evropských volbách v roce 1979 (Reif, Schmitt 1980). Podle těchto autorů jsou volby do národního parlamentu v evropských zemích považovány jak stranami, tak voliči za nejdůležitější. Proto je také nazývají volbami prvního řádu. Ostatní volby, většinou volby na lokální či regionální úrovni, již podle těchto autorů voliči nepovažují za tak důležité. K nim se podle těchto autorů přidaly i volby do EP. Podle Reifa se Schmittem odlišuje oba typy voleb skutečností, že v národních parlamentních volbách je v sázce mnohem více (politicko-mocensky, symbolicky, finančně apod.). Reif a Schmitt následně předložili tři základní propozice ohledně voleb do Evropského parlamentu, z nichž jedna se přímo týká volební účasti: volební účast ve volbách do EP bude nižší než v národních volbách.

2. 3 Důvody neúčasti ve volbách do Evropského parlamentu – evropská úroveň analýzy

Nízkou účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 lze vysvětlit pomocí teorií zdrojů, neboť podle povolebního šetření organizovaného Evropskou komisí, tzv. Flash Eurobarometer z června 2004 (European Commission 2004), se z hlediska sociodemografických proměnných voleb neúčastnili převážně mladí voliči (a obecně voliči do 40 let), lidé s nižším vzděláním (po nutném odfiltrování vlivu věku na vzdělání), občané z venkovských oblastí a manuální dělníci. Z hlediska proměnných, které využívají teorie mobilizace, jež si všímají toho, jak se stranám a jiným aktérům podařilo mobilizovat voliče k volbám, byla podle šetření Eurobarometeru výrazná většina občanů EU zasažena volební kampaní politických stran. Téměř devadesát procent občanů vidělo v televizi nebo slyšelo v rádiu programy, které se týkaly voleb. Více než osmdesát procent voličů zaregistrovalo volební reklamu politických stran a kandidátů. Tyto hodnoty jsou téměř identické pro všechny členské státy. Vystavení volební kampani tedy bylo velké, nicméně týkalo se pasivních forem komunikace. Pouze nepatrná část voličů se účastnila volebních mítinků či kontaktovala kandidáta do EP.

Výsledky šetření také ukázaly, že volební neúčast při volbách do Evropského parlamentu se týkala z velké části těch voličů, kteří k volbám v jiných případech (národní parlamentní volby) chodí. V populaci totiž podle autorů Eurobarometeru existují tak zvaní pravidelní nevoliči (23 % občanů), ti, kteří chodí volit pravidelně jak do národního, tak evropského parlamentu (40 %), voliči, kteří se zúčastnili pouze národních parlamentních voleb (31 %), a zbylých 5 % občanů byli ti voliči, kteří se zúčastnili pouze voleb do Evropského parlamentu a nezúčastnili se předchozích národních parlamentních voleb. Voleb do Evropského parlamentu se tedy zúčastnili převážně ti, kteří k volbám chodí. Stranám a politikům se ale nepodařilo přesvědčit více jak třicet procent populace, která se

voleb za jiných okolností účastní. Tato data specifikují a prohlubují dříve uvedenou informaci o existenci tzv. evropské mezery mezi volbami do národního a do evropského parlamentu, neboť tuto mezeru tvoří tzv. evropští nevoliči.

Ti občané, kteří se voleb neúčastnili, byli v šetření Eurobarometeru tázáni, jaké důvody způsobily tuto jejich neúčast. Otázka byla položena jako otevřená, tj. každý respondent mohl odpovědět jak chtěl a tato jeho odpověď byla kódována podle předem připravené kategorizace (tazatelé mohli zaznamenat celkem pět spontánních odpovědí daného respondenta). Nejčastějším důvodem volební neúčasti byla mezi Evropany nedůvěra v politiku a nespokojenost s politikou obecně (22 %). Dalšími důvody byl nezájem o politiku (14 %), nedostatek času a zaneprázdněnost (13 %), pobyt mimo domov (10 %) a názor, že hlas nemá ve volbách žádný smysl, neboť se nic nezmění (9 %). V nových členských zemích byly mnohem čtenější odpovědi ohledně nedůvěry v politiku, nezájem o politiku a skutečnost, že hlas ve volbách nic nezmění. To ukazuje na velkou vzdálenost občanů těchto zemí od politiky. Ukázalo se také, že hlavním důvodem neúčasti není nezájem speciálně o evropskou politiku, nespokojenost s evropskou integrací či nedostatek informací.

Nedostatek důvěry v politiku a politiky jako hlavní důvod volební neúčasti potvrzují i další indikátory, a to vztah mezi volební účastí a blízkostí či dokonce identifikací s některou z politických stran. Hlasování pro politickou stranu ve volbách bývá často analyticky rozlišováno do dvou odlišných rozhodnutí na straně voliče. Ten se totiž musí rozhodnout, že se voleb zúčastní, a poté se rozhodnout, které straně dá svůj hlas. Ve skutečnosti jsou tato rozhodnutí z velké části provázána a ten, kdo ví, jaká strana mu je sympatická, často nepochybuje o tom, že se voleb zúčastní, aby tuto stranu podpořil. Šetření Eurobarometeru ukázalo velkou závislost mezi volební účastí a identifikací s některou z politických stran.

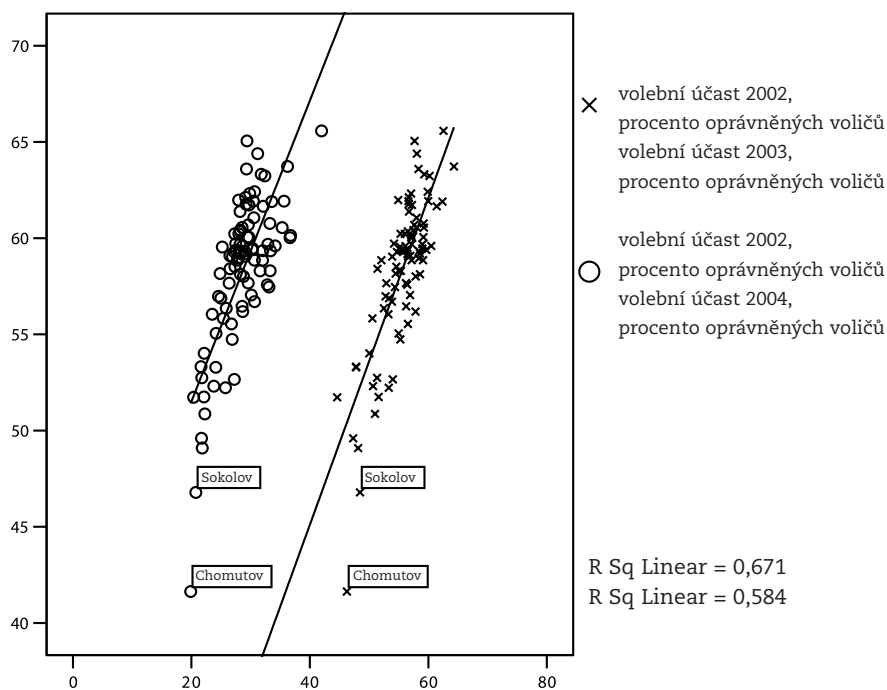
Z velké části odlišné proměnné vzal do úvahy Richard Rose, který se pokusil vysvětlit nízkou volební účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 na základě specifického kontextu voleb, když provedl korelační analýzu volební účasti s několika dalšími proměnnými (Rose 2004). Jako statisticky významné se ukázalo hned několik proměnných, které Rose setřídil do tří oblastí. První oblast pojmenoval volební systém a praktiky a statisticky významné s pozitivní korelací k účasti byly: povinné hlasování ve volbách do EP a konání souběžných voleb v dané zemi, což se týkalo Litvy (první kolo prezidentských voleb), Belgie, Irska, části Velké Británie (regionální a lokální volby) a Lucemburska (národní parlamentní volby). Do druhé oblasti Rose zařadil charakteristiky národní politiky a statisticky významné s pozitivní korelací byly důvěra v politické strany a vládu (podle hodnot Eurobarometeru z povolebního šetření) a negativně korelovaná byla skutečnost, že daná země je postkomunistická. Negativní efekt mělo hlasování pro největší vládní stranu – čím méně hlasů dostala největší vládní strana, tím menší byla účast. Do třetí oblasti Rose zařadil pozici dané země v EU a statisticky významné s pozitivní korelací pro volební účast byly délka členství v EU a nadreprezentace v EP ve vztahu k počtu obyvatel dané země.

2. 4 Geografický a agregovaný pohled na volební účast

Poté, co jsem představil hlavní důvody nízké volební účasti na evropské úrovni, se zaměřím na detailnější analýzu volební účasti v České republice, kterou provedu s využitím volebních dat z Českého statistického úřadu tříděných podle jednotlivých okresů. Účast při volbách do Evropského parlamentu byla v Česku poloviční ve srovnání s účastí při referendu o vstupu do Evropské unie v roce

2003 a při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (více o zdrojích dat viz Přílohu 1). Znárodnění volební účasti v referendu a volbách do Evropského parlamentu ve vztahu k volbám do Poslanecké sněmovny v roce 2002 naznačuje, že se jednalo o celkový pokles volební účasti a že tento pokles byl téměř stejnoměrný (graf 2. 2). Byl ale opravdu pokles volební účasti stejný ve všech částech republiky?

Graf 2. 2 Volební účast v jednotlivých okresech ve volbách do Evropského parlamentu a v referendu o vstupu do Evropské unie ve vztahu k účasti při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 (procenta oprávněných voličů)



Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese v roce 2004.

K měření regionálních rozdílů lze použít variační koeficient, který se počítá jako podíl směrodatné odchylky a průměru. Lze jej vynásobit číslovkou sto a uvádět jako procenta. Účast při volbách do Evropského parlamentu se tak v jednotlivých okresech v průměru odlišovala až o 14 %, zatímco v předchozích volbách se odlišovala pouze o 7 % (viz tabulku 2. 3). Regionální rozdíly ve volební účasti se oproti předchozím volbám a referendu zdvojnásobily. Nárůst variačního koeficientu naznačuje, že pokles volební účasti nemusel být ve všech okresech uniformní a že došlo ke zvětšení rozdílů mezi okresy s největší a s nejmenší volební účastí ve vztahu k celkové výši volební účasti.

Tabulka 2. 3 Okresní rozdíly ve volební účasti v letech 2002, 2003 a 2004

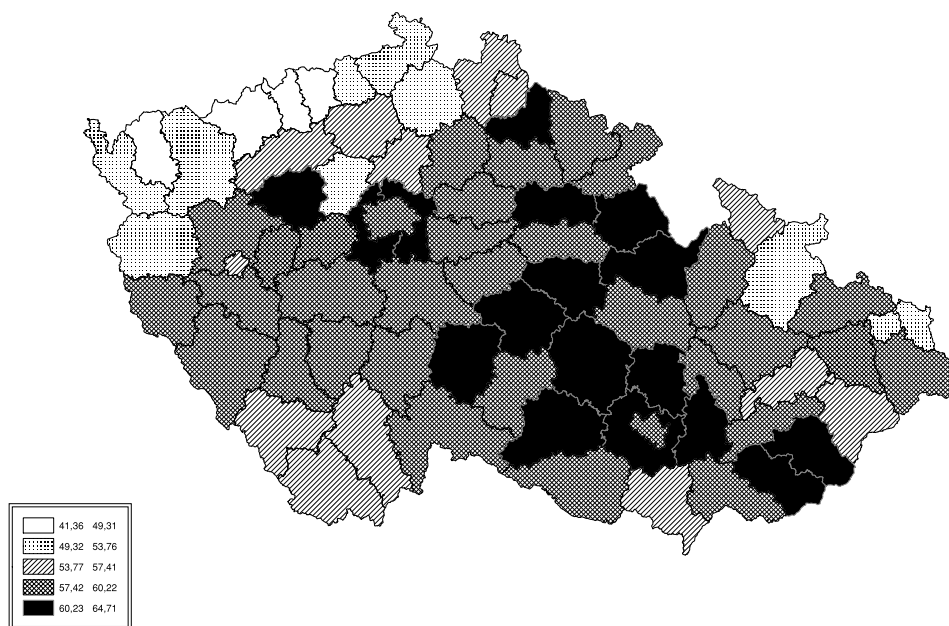
	průměr	směrodatná odchylka	variační koeficient
účast při volbách do Poslanecké sněmovny 2002	58,00	4,17	7,20
účast při referendu o vstupu do EU v roce 2003	55,21	3,97	7,19
účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004	28,32	4,03	14,24

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní výpočty.

Poznámka: N=91; váženo podle počtu voličů v každém okrese.

Při volbách do Evropského parlamentu byla celkově nejnižší volební účast v okresech Chomutov (19,8 %), Karviná, Sokolov a Bruntál. Naopak nejvyšší byla v okresech Praha 6 (41,8 %), Praha 1 a Praha 4. Při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 byla nejnižší volební účast v okrese Chomutov (41,4 %), Sokolov, Teplice a Most a nejvyšší volební účast byla v okresech Praha 6 (65,3 %), Žďár nad Sázavou a Blansko (viz mapy 2. 1 a 2. 2). Struktura volební účasti byla v obou volbách mezi jednotlivými okresy podobná. Při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 byla nejvyšší volební účast v pásu okresů Královéhradeckého kraje, kraje Vysočina a Jihomoravského kraje a dále v Praze a dvou přilehlých okresech. Při volbách do Evropského parlamentu byla mnohem vyšší volební účast v Praze a dvou přilehlých okresech, dále v okresech Brno-město, Brno-venkov, Semily a Hradec Králové a až teprve poté pás okresů v kraji Královéhradeckém a Vysočina a v Jihomoravském kraji. Nízká účast byla v obou volbách ve stejných oblastech: severní a severozápadní Čechy a severní Morava.

Mapa 2. 1 Účast na volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 dle jednotlivých okresů (procenta oprávněných voličů)



Zdroj: Český statistický úřad.